

Izglītības
un zinātnes
ministrija

PuMPuRS

Atbalsts priekšlaicīgas
mācību pārtraukšanas
samazināšanai

*Iepirkuma „Metodisko atbalsta līdzekļu izstrādes ekspertu
pakalpojumu iepirkums”*

1. daļa

Metodiskā atbalsta līdzeklis

Konsultēšanas vadlīnijas pedagogiem

informatīvais materiāls

Autori:

Rudīte Andersone

Alla Plaude

Lūcija Rutka

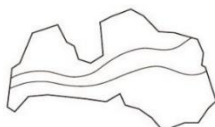
Elita Stikute

2018

Izglītības
kvalitātes
valsts
dienests

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

Saturs

Ievads.....	3
1. Konsultēšana kā daudzdimensionāla iespēja un tās pamatojums pētījumos.....	5
2. Konsultēšana izglītības vidē kā efektīvs atbalsta veids.....	6
2.a. Pamatprincipi.....	6
2.b. Konsultēšanas vide.....	7
2.c. Attiecību modeļi konsultēšanā.....	9
2.d. Konsultēšanas veidi, formas, metodes.....	10
2.e. Konsultēšanas struktūra un dinamika.....	13
2.f. Pedagoģis kā konsultants.....	16
2.g. Konsultēšanas nozīme izglītojamā izaugsmē un mācību sasniegumu veicināšanā.....	17
3. Izglītojamā iesaiste konsultēšanā (<i>outreach</i>).....	18
4. Uz risinājumiem orientēta pieeja konsultēšanā.....	20
4.a. Principi.....	20
4.b. Uz risinājumu orientētas konsultēšanas modelis.....	21
5. Izaicinājumi konsultatīvajā darbā.....	22
Izmantoto avotu saraksts.....	24

Ievads

Konsultēšanas vadlīnijas pedagogiem ir izstrādātas saskaņā ar Ministru kabineta 2016. gada 12. jūlija noteikumiem Nr. 460 “Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 8.3.4. specifiskā atbalsta mērķa "Samazināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, īstenojot preventīvus un intervences pasākumus" īstenošanas noteikumi”.

Metodiskā atbalsta līdzekļa informatīvā materiāla mērķauditorija ir vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu pedagogi.

Vīzija. Pedagoģiskā konsultēšana – jauna iespēja priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai, ar kuras palīdzību ir iespējams veicināt mācīšanās *motivāciju*, pilnveidot sadarbību un uzlabot *emocionālo labizjūtu* izglītības vidē.

Misija. Mērķtiecīgi konsultējot izglītības vidē, apzināt mācīšanās, savstarpējo attiecību, pašapziņas problēmas un sniegt atbalstu, iesaistot izglītojamos konsultēšanas procesā, veicinot viņu interesi par mācībām, uzlabojot emocionālo labizjūtu un sadarbību.

Mērķis. Pilnveidot zināšanas un prasmes par konsultēšanu izglītības vidē, priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai.

Vērtības. Metodiskā atbalsta līdzekļa informatīvais materiāls “Konsultēšanas vadlīnijas pedagogiem” ir orientēts uz pedagoga profesionalitāti, sadarbību, elastību un atvērtību.

Pedagogs konsultēšanā pārzina dažādas metodes un tehnikas, un viņam piemīt profesionāla konsultanta mentalitāte, kas nozīmē, ka pedagogs spēj ne tikai izvēlēties piemērotākās konsultēšanas pieejas, bet arī saprot savu konsultanta misiju¹.

Katram cilvēkam ir sava unikāla vērtību sistēma, kas veido viņa priekšstatus par pasauli un nosaka jebkuras problēmas izpratni un risinājuma posmus. Tādējādi pedagoģiskajā konsultēšanā savijas gan personīgās, gan profesionālās vērtības, kuras savukārt tiek saskaņotas ar izglītojamā vērtībām. Pedagogam, kuram ir grūtības pieņemt otra cilvēka, šajā gadījumā izglītojamā, atšķirīgos uzskatus un vērtības, būs grūti un pat neiespējami izprast un pieņemt risināmo problēmsituāciju, kas var novest līdz mēģinājumam uzspiest savus uzskatus un vērtības. Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas gadījumā, saskaroties ar negatīvi ietekmējošu izglītojamā vērtību sistēmu, tiek veidota platforma pārsteidzīgām vērtību sistēmas izmaiņām, savukārt konsultēšanas atbalstošā vide palīdz mainīt un pārvērtēt savas vērtības, saglabājot

¹ Pedagoģiskā konsultēšana ir pedagoga profesionālā darbība, kuras rezultātā tiek sniegta rekomendācija vai interence izglītojamajam par konkrētu uzvedību, kas ir vēlama vai nepieciešama, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, izprastu un pārvarētu grūtu dzīves situāciju, lai uzlabotu dzīves kvalitāti, lai sniegtu atbalstu lēmuma pieņemšanā priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai.

svarīgās un atmetot tās, kuras traucē vai rada sarežģītas problēmsituācijas.

Pedagoga vērtību pozīcija nozīmē apzināties savas vērtības un izprast, pieņemot izglītojamā vērtības, konsultēšanas procesā saglabājot neitralitāti. Šīs nostādnes galvenais mērķis ir palīdzēt izglītojamajam atbalstošā vidē mainīties pēc saviem ieskatiem, interiorizējot pozitīvās attiecības starp apkārtējiem, tai skaitā arī starp sevi un pedagogu. Tādējādi konsultēšanas procesā svarīgi ir palīdzēt izglītojamajam apzināties savas vērtības un vajadzības gadījumā pielietot pūles, tās mainot. Šīs vērtības ir saskaņā arī ar Skola 2030 koncepciju: *atbildība, centība, drosmē, godīgums, gudrība, laipnība, līdzietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums, tolerance* (Skola 2030, 2018). Papildus minētajām ne mazāk nozīmīga ir empātija, nevardarbīga/atbalstoša komunikācija, pedagoga un izglītojamā labizjūta u.c.

Konsultēšanas vadlīniju aktualitāte. Priekšlaicīga mācību pārtraukšana noved pie bezdarba, nabadzības, sociālās atstumtības un sliktas veselības. Daži jaunieši priekšlaikus pārtrauc mācības dažādu iemeslu dēļ: tās var būt personiskās vai ģimenes problēmas, mācīšanās traucējumi vai nestabila sociālekonomiskā situācija. Liela nozīme ir arī tam, kā darbojas izglītības sistēma, kāda atmosfēra valda izglītības vidē un kādas ir attiecības starp pedagogiem un izglītojamajiem.

Izglītība ir personiska, sabiedriska un vispārcilvēciska pamatvērtība. Valstij, pašvaldībai un vecākiem ir jānodrošina ikvienam bērnam tiesības un iespējas veidoties par izglītotu, garīgi un fiziski attīstītu, brīvu un atbildīgu, radošu kultūras personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības pārstāvi.

Atsaucoties uz konceptuālo ziņojumu "Par politikas alternatīvu veidošanu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas problēmas risināšanai, lai nodrošinātu 8.3.4. specifiskā atbalsta mērķa "Samazināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, īstenojot preventīvus un intervences pasākumus" ieviešanu", starp mācību pārtraukšanas pamatiemesliem tiek nosaukta nepietiekama mācīšanās motivācija, nav mācību sasniegumu vērtējuma vai tas ir nepietiekams, nav sagatavots mājas darbs, nav sagatavojies kontroldarbam, negatīvs iestādes mikroklimats – konflikts ar klases vai skolasbiedriem, pedagogiem (MK, 2016), radot apjomīgu *negatīvu fonu, saistītu ar izglītības vidi*, kas norāda uz atbalsta struktūras izstrādes un ieviešanas izglītības vidē aktualitāti.

Kā viens no priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanas pasākumiem, ir metodiskā atbalsta līdzekļa informatīvā materiāla izstrāde "Konsultēšanas vadlīnijas pedagogiem", veicinot atbalstošas izglītības vides izveidi.

Atbalsta struktūrā tiek piedāvāti vairāki savstarpēji integrēti faktori:

- vispārīga situācijas izpratne (sociālpsiholoģiska sagatavotība, galveno psiholoģisko nostādņu izpratne un akceptēšana),
- zināšanu pedagoģijā un psiholoģijā pielietošana,
- personīgo pārdzīvojumu un pieredzes izpratne,
- atbalsta veidu (metožu) pielietošana.

Visi minētie faktori ir cieši integrēti un efektīvi darbojas tikai savstarpējā mijiedarbībā. Katrs atbalsta solis tiek pavadīts ar refleksiju – pārdomām, izjūtām, analīzi, sintēzi, savas darbības novērtējumu un situāciju kopumā (Rutka, 2012). Tādējādi konsultēšana izglītības vidē palīdz veidot emocionāli atbalstošu pedagoga un izglītojamā mijiedarbību priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai.

1. Konsultēšana kā daudzdimensionāla iespēja un tās nozīmīguma pamatojums pētījumos

Izglītības vide nekad vēl nav bijusi tik atvērta un ar tik plašām iespējām realizēt izcilu sadarbības platformu pedagogam ar izglītojamo kognitīvajā, uzvedības, emocionālajā un sociālajā jomā (Georgiana, 2015). Pedagoģiskā konsultēšana ir viena no pedagoga un izglītojamā sadarbības iespējām, kas vērsta uz priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanu. Konsultēšana izglītības vidē saskan arī ar Ekonomikas ministrijas (turpmāk - EM) “Konsultē vispirms” principiem, kas balstās uz klientorientētu pieeju, uzsverot palīdzību un atbalstu (EM, 2017). Vadlīnijās tiek sniegti ieteikumi, kas balstās uz vairākiem nozīmīgiem principiem, piemērojamiem izglītības vidē priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai, piemēram: skaidri formulēta izglītības vides stratēģija, par ko ir informēti pedagogi, vecāki un izglītojamie, tiek regulāri izvērtēti rezultāti un vērtēts, kādas metodes labāk strādā, iestāžu savstarpējās sadarbības veicināšana, informācijas apmaiņa u.c. (izmantotas “Konsultē vispirms” vadlīnijas, EM, 2017).

Izglītojamo atbalsts daudzās izglītības iestādēs ir visai ierobežots, ņemot vērā izglītojamo skaitu salīdzinājumā ar atbalsta personāla apjomu. Tomēr ir ļoti daudz ikdienišķu situāciju, kurās izglītojamajam vajag pieaugušā palīdzību, padomu, uzmundrinājumu un atbalstu. Pedagoģs ir tā persona, kura atrodas ciešā mijiedarbībā ar izglītojamo ik dienas, kura novēro, virza, palīdz un atbalsta. Aizvien vairāk tiek norādīts uz atbalstošas mācību vides nozīmi, uz emocionāli atbalstošu komunikāciju starp izglītojamo un pedagogu, kurš palīdz risināt dažādas problēmsituācijas (Shaterloo, Mohammadyari, 2011).

Efektīva konsultēšana ir svarīga izglītības iestādes mikroklimatam, un tai ir izšķiroša nozīme izglītojamo mācību rezultātu uzlabošanai (Shaterloo, Mohammadyari, 2011). Pētījuma autori norāda, ka izglītojamajiem vislielākais atbalsts ir nepieciešams jautājumos, kas ir saistīti ar mācību grūtībām, mācību sasniegumiem un starppersonu attiecībām, jo laba izglītības vide ir saistīta ar vispusīgas personas attīstību, kas ietver sociālo, emocionālo un intelektuālo dzīvi, tādējādi pedagoģiskā konsultēšana dod iespēju saņemt šo atbalstu visiem izglītojamajiem priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai gan individuālu, gan grupu tikšanos laikā.

Pedagoģiskā konsultēšana ir vērsta uz priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanu, kas nozīmē, ka risināmo jautājumu spektrs var būt visai plašs, piemēram: *izglītības iestādes adaptācijas problēmas, pašizpētes jautājumi, disciplīnas problēmas u.c.* (Georgiana, 2015). Pedagoģiskā konsultēšana izglītības vidē nodrošina, ka visi izglītojamie, kuriem ir priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risks, saņem nepieciešamo atbalstu, pedagogs sadarbojas ar saviem kolēģiem, izglītojamajiem, viņu ģimenēm un izglītības iestādes administrāciju, lai optimizētu izglītojamo panākumus un sasniegumus, kā arī samazinātu priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu.

Apkopojot informāciju, var secināt, ka šodienas izglītības sistēmā pedagogam ir iespēja veidot izcilu sadarbības platformu, sadarbojoties ar izglītojamo. Tādējādi ieviešot pedagoģisko konsultēšanu izglītības iestādēs, izglītojamajam tiek radīta iespēja attīstīt izpratni par sevi, mācīties ievērot citu cilvēku tiesības un vajadzības, palīdzēt tikt galā ar personīgām grūtībām, kas kavē personīgo izaugsmi un apmierinātību, kā arī paaugstināt mācību sasniegumus priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai.

Lai konsultēšana pildītu savas funkcijas, tās veicējs, t.i., pedagogs saprot konsultēšanas būtību, specifiku, ir gatavs mainīties, viņam ir interese un gatavība palīdzēt ieraudzīt izglītojamajam viņa ceļu. Šie jautājumi tiks aplūkoti nākamajā nodaļā.

2. Konsultēšana izglītības vidē kā efektīvs atbalsta veids

2.a. Pamatprincipi

Lai varētu veiksmīgi konsultēt izglītības vidē, ir jāievēro vairāki konsultēšanas pamatprincipi, sākot ar sevis kā konsultanta lomas apzināšanos, izzinot, attīstot un pilnveidojot savu uzskatu sistēmu par cilvēku, savu mijiedarbību ar pasauli un ar citiem cilvēkiem, un beidzot ar konsultēšanas pamatprincipu integrēšanu dzīvē un profesionālajā vidē. Konsultēšanā tiek izdalīti vispārīgi fundamentāli konsultēšanas principi, kā arī konsultēšanas procesa

principi. Fundamentālie konsultēšanas principi vērs uzmanību uz svarīgām atziņām, kas attiecināmas uz indivīdu kā vērtību, kas parāda viņa unikalitāti un neatkārtojamību, palīdz ieraudzīt indivīdā personību un pieņemt viņu arī tad, ja pedagogam un izglītojamajam ir atšķirīgas vērtības.

Konsultēšanas pamatprincipi izglītības vidē:

- starppersonu attiecības ir vērtība, jebkuram ir vajadzība pēc “es – tu” attiecībām,
- katram izglītojamam ir vajadzība pēc pašrealizācijas,
- pieredze ir dažāda, gan personīgā, gan psiholoģiskā (garīgā), tāpēc nedrīkst nevienu pieredzes daļu ignorēt u.c.

Konsultēšanas procesa principi izglītības vidē:

- labvēlība un nevērtējoša attieksme,
- cieņa pret izglītojamā personību un fenomenoloģiju,
- anonimitāte un konfidencialitāte u.c.

Apkopojot teikto, konsultēšanas pamatprincipi izglītības vidē iedalās pamatprincipos un procesa principos, palīdzot pedagogam konsultēt, apzināties konsultanta lomu, ar interesi pilnveidot savu uzskatu sistēmu par cilvēku, par savu mijiedarbību ar pasauli un ar citiem cilvēkiem. Bez patiesas intereses par cilvēkiem, tāpat kā bez atbalstošas vides, konsultēšana nevarētu notikt, jo cilvēkam atrodoties ētiskā, sakārtotā, drošā vidē, rodas izjūta, ka tā par viņu rūpējas un dod spēku virzīties uz priekšu. Konsultēšanas vides nosacījumi tiks aplūkoti nākamajā sadaļā.

2.b. Konsultēšanas vide

Lai konsultēšana būtu rezultatīva, tā tiek veikta drošā vidē, ar to saprotot fiziskos un emocionālos (psiholoģiskos) faktorus. Šajā gadījumā tā ir ne tikai pati konsultēšanas vieta kā telpa un attiecības starp pedagogu un izglītojamo konsultēšanas procesā, bet arī izglītības iestādes vide, pievēršot uzmanību tādiem faktoriem kā izglītības iestādes mikroklimats jeb psiholoģiskā un fiziskā vide. Katru no šiem rādītājiem raksturo noteikti kritēriji.

Fiziskās vides faktori (telpa un konsultēšanas apkārtējā vide) var ietekmēt izglītojamo, jo sakopta vide ietekmē indivīdu pozitīvi, savukārt nesakopta vai nedroša vide rada trauksmi un nepatīkamas izjūtas. Arī telpu šaurība ietekmē uzvedību, jo rada paaugstinātu stresa līmeni. Uzbudinājuma stāvoklī indivīdam pašregulācijas spējas samazinās.

Savukārt emocionālā vides faktori ir atbalstošas attiecības starp pedagogu un izglītojamo, kas būtiski atšķiras no draugu, vecāku un kolēģu attiecībām. Tās ir attiecības, kurās izglītojamais izjūt atbalstu, kurās pedagogs palīdz izglītojamajam ieraudzīt savus resursus, aktualizējot dzīves potenciālu, piepildot dzīvi ar jēgu. Emocionālās vides faktoru neatņemams raksturotājs ir konfidencialitāte, atbalsts un godīgums, informācija par personības datiem ievērošana.

Konfidencialitāte

Konfidencialitāte ir viens no svarīgākajiem faktoriem konsultēšanā; bez tās efektīva konsultēšana faktiski nav iespējama, jo cilvēks nespēs uzticēties un problēma netiks risināta.

Informācija par personības datiem neizpaušanu

Pedagogs konsultēšanā ievēro Bērnu tiesību aizsardzības likumu, kura 71.pantā noteikts aizliegums izplatīt informāciju par bērnu, kā arī aizliegums izplatīt tādu informāciju par bērnu, kurš kļuvis par nozieguma upuri, liecinieku vai izdarījis likumpārkāpumu, kā arī tādu informāciju, kura bērnam varētu kaitēt tūlīt vai tālākā nākotnē,

Atbalsts

Bez atbalsta izglītojamais tīri cilvēcīgi nespēs saņemties un uzsākt kādas izmaiņas savā dzīvē; viņam ir jāizjūt otra cilvēka patiess atbalsts un uzmundrinājums.

Godīgums

Svarīgi, lai konsultants būtu godīgs pret izglītojamo, kas nozīmē, ka ir situācijas, kuras ir jāatspoguļo tādas, kādas tās ir.

Attiecības konsultēšanā dažādās izglītības iestādēs tiek traktētas dažādi: sākot no ļoti pasīvas līdz direktīvai nostājai. Šajā sakarā, strādājot ar izglītojamo, ir svarīgi vērot un izprast, kad runāt un kad labāk paklusēt. Tomēr darbs ar izglītojamo vairāk ir aktīvs un dinamisks process.

Tādējādi, lai nodrošinātu maksimāli labvēlīgu izglītības vidi, kā viena no prioritātēm tiek izvirzīta konsultēšana priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai, pedagogiem domājot kā konsultantiem, palīdzot saprast sarunas specifiku un konsultēšanas procesa principus. Konsultēšanas procesā sastopas dažādi cilvēki, katrs ar savu raksturu, dzīves pieredzi, emocionālo fonu, spēju uzticēties vai pretēji – daudz šaubām. Visi šie un daudzi citi faktori ietekmē attiecības konsultēšanā, tāpēc par šiem jautājumiem tiks runāts nākamajā nodaļā.

2.c. Attiecību modeļi konsultēšanā

Attiecību modeļi konsultēšanā ietver kā pašu konsultēšanas vidi, tā arī attiecības ārpus konsultēšanas vides. Tas ir gan mācību process, gan saskarsme ārpus mācību procesa, piemēram, koridoros un ārpus izglītības iestādes, kā arī emocionālā komunikācija kā iespējamais konsultēšanas procesa fundamenti, tāpēc vispirms tiks aplūkotas attiecības izglītības vidē, bet pēc tam pašā konsultēšanas procesā.

Attiecību sistēma izglītības vidē

Atbalsta veids izglītojamajam ar priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku ietver ne tikai konsultēšanu un pašu konsultēšanas vidi kā tādu, bet arī *kopīgo attiecību sistēmu izglītības vidē*. Tas nozīmē ievērot vairākus faktorus:

- katra izglītojamā specifiku, piemēram, vecumu, klasi, specifiskās problēmas, ģimeni u.c.), jāņem vērā, ka pusaudžu vecumā saskarsme var būt sarežģītāka, salīdzinot ar jauniešu vecumu,
- ievērot psihohigiēnu izglītības vidē, kā arī ārpus tās, piemēram, starpbrīžos, pēc stundām, ģimenē, kas nozīmē nepalikt vienaldzīgam pret zināmu negatīvi ietekmējošu vidi, piemēram, pedagogs ir konsultants vairākiem izglītojamajiem, bet atbalstošs un saprotošs ir tikai konsultēšanas laikā, pārējā laikā ir neapmierināts, drūms un nosodošs,
- būt atvērtam un iespēju robežās atbalstīt izglītojamo tajās dzīves jomās, kurās viņš vēlas attīstīt savas spējas un zināšanas.

Attiecību modeļi konsultēšanā un tos ietekmējošie faktori

Konsultēšana ir sarežģīts process, kuras rezultāts ir atkarīgs no daudziem faktoriem. Priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku var ietekmēt pat tādi faktori, kas sākotnēji var likties maznozīmīgi jeb nesaistāmi ar konsultēšanas procesu, piemēram, politiskā atmosfēra/situācija un kopējā ekonomiskā situācija valstī var būt kā pamats izglītojamā vecāku aizbraukšanai vai dzīvesvietas maiņai. Šajā gadījumā pedagogs var saskarties ar problēmsituāciju, kas ir risināma fiziskā līmenī (kur dzīvot, kā nokļūt līdz izglītības iestādei, finansiālais stāvoklis u.c.), kā arī emocionālā līmenī, un sākotnēji var netikt saistīta ar mācīšanās grūtībām.

K. Bremsa norāda arī uz konsultējošā pedagoga īpašībām, uzskatiem un profesionālajām prasmēm, piemēram, kāds ir paša pedagoga kognitīvais un saskarsmes stils, vai viņš spēj izprast un pielāgoties otra problēmai, veidojot atbilstošu emocionālo fonu, kā arī, kāda ir izglītojamā un pedagoga attieksme pret citas tautības cilvēkiem. Kā svarīgs tiek norādīts arī izglītojamā sociālais statuss, ģimenes raksturojums, uzvedības specifika izglītības vidē,

piemēram, kā tiek veidotas attiecības ar vienaudžiem, kā arī, kādas ir izglītojamā gaidas no konsultēšanas procesa (Brems, 2008).

Šajā sadaļā tika aplūkoti vairāki attiecību sistēmu izglītības vidē faktori, piemēram, izpratne par attiecību sistēmu izglītības vidē, kas nozīmē pozitīvu saskarsmi ne tikai konsultēšanas laikā, bet nemitīgi, arī starpbrīžos. Nākamajā sadaļā tiks aplūkoti konsultēšanas veidi, formas un metodes.

2.d. Konsultēšanas veidi, formas, metodes

Konsultēšanas iedalījums var atšķirties, piemēram – individuālā, grupu, pašpalīdzības, krīžu, karjeras konsultēšana u.c. Konsultēšanas veidus var iedalīt arī pēc dažādu virzienu un tehniku pielietojuma, piemēram, eklektiskā, humānā, psihodinamiskā, kognitīvi–biheiviorālā, ģimenes u.c. konsultēšana.

Tomēr par pamatmetodi konsultēšanas procesā tiek uzskatīta specifiski orientēta saruna, kurai ir savi principi, likumsakarības un metodes. Pedagoģa konsultēšanas stratēģija izglītības vidē ir atkarīga no konsultēšanas mērķa un risināmās problēmsituācijas. Mērķi var būt dažādi, piemēram:

- noskaidrot problēmsituācijas risināmajā konsultēšanā,
- izvirzīt konsultēšanas fokusu un izvēlēties piemērotāko konsultēšanas veidu,
- izglītojamā pašizpēte un pašpilnveide.

Tabulā 1.1. ir redzami iespējamie konsultēšanas pieprasījuma veidi un no tā izrietošā konsultanta stratēģija, piemēram, ja izglītojamajam ir nepieciešams emocionālais atbalsts, tad viņš to sagaida no pedagoga. Šajā gadījumā tiek izstrādāta atbalsta stratēģija, kopīgi tiek meklēti risinājumi problēmsituācijas risināšanai.

1.1.tabula

Iespējamie konsultēšanas pieprasījuma veidi izglītības vidē

Pieprasījuma veidi	Reālais izglītojamā motīvs	Iespējamā konsultanta stratēģija
Izglītojamam nepieciešams konsultanta apstiprinājums “apsūdzībai”, nevis situācijas risināšanai.	Savas personīgās pozīcijas apstiprinājums; izglītojamais raksturo situāciju izteikti	Palīdzēt pārspīlēto situāciju ieraudzīt reālākā skatījumā, patiesā pieprasījuma noskaidrošana.

Piemēram, izglītojamais izjūt netaisnību situācijā, kad pedagogs viņu „apsūdz” jeb izglītojamais ir neapmierināts ar pedagogu un savā „apsūdzībā” meklē sabiedroto.	pārspīlētu, bez vēlēšanās kaut ko labot.	
Izglītojamam ir nepieciešamība pēc emocionālā atbalsta.	Nepieciešamība pēc līdzjūtības un mierinājuma; izglītojamā attieksme pret situāciju – pesimistiska, neticība saviem spēkiem.	Izglītojamais kopā ar pedagogu meklē iespējamus risinājumus problēmsituācijas risināšanai.
Nepieciešamība pēc padoma.	Bailes uzņemties atbildību par saviem lēmumiem, nepieciešamība stiprināt ticību un atbildību par lēmumiem, kuri jāpieņem jeb jau ir pieņemti; tiek risināta izglītojamā attieksme pret situāciju – nenoteiktība.	Pedagogs atbalsta un iedrošina izglītojamo sava viedokļa un attieksmes veidošanā.
Nepieciešamība risināt problēmsituāciju, kas ir saistīta ar izglītojamā psihosomatiskām sūdzībām (nereti no vecāka vai pedagoga par izglītojamo).	Nepieciešamība pēc konkrēta padoma, rekomendācijas (piemēram, pie kāda ārsta iet, kādus vingrinājumus pildīt); attieksme pret situāciju – reāla.	Tiek precizēta informācija un ieteikti speciālisti, pie kuriem vērsties pēc palīdzības (parasti tie ir psihologi, psihiatri, ģimenes ārsti).

Lai varētu risināt dažādas problēmsituācijas, pedagogs pielieto dažādas metodes un to ietvaros – dažādas tehnikas.

Konsultēšanas metodes un tehnikas

Konsultēšanas metožu un tehniku izvēle ir saistīta ar konsultēšanas vidi un mērķi, jo risinot dažādas problēmsituācijas, metožu un tehniku izvēle var būt atšķirīga. R. Kočunas (Кочюнас, 1999), ir nosaucis un aprakstījis vairākas konsultēšanas metodes un tehnikas:

- jautājumu uzdošana (piemēram, slēgti un atvērti jautājumi),
- atbalstīšana un nomierināšana (atbalstošas frāzes un atbalstoša ķermeņa valoda),
- satura atspoguļošana (pārfrāzēšana un apkopošana),
- jūtu atspoguļošana (pedagogs palīdz nosaukt vārdā tās emocijas, kuras novēro jeb saklausa sarunā),
- klusēšanas pauzes (var liecināt kā par trauksmi un nevēlēšanos runāt, tā arī par vēlēšanos pārdomāt savu situāciju u.c.),
- informācijas sniegšana (piemēram, konsultēšanas vai kādas konkrētas situācijas skaidrošana),
- interpretācija (pedagoga skaidrojums par dzirdēto problēmu vai situāciju),
- konfrontācija (izglītojamā pretrunu jeb pretēju viedokļu par vienu un to pašu situāciju parādīšana) (Levina, Mārtinsone, 2016),
- direktīvas tehnikas: jautājumi, skaidrojumi, pārliecināšana.

Ne mazāk svarīga konsultēšanā ir neverbālā valoda: poza, žesti, mīmika, acu kontakts, gaita un citas ķermeņa darbības konsultēšanas laikā.

Tātad, apkopojot iepriekš teikto, konsultēšanas iedalījums veidos var atšķirties, piemēram, individuālā, grupu, karjeras, ģimenes u.c. Konsultēšanu var iedalīt arī pēc pieprasījuma veidiem, piemēram, ja ir nepieciešams kāds apstiprinājums savai rīcībai vai idejai, ja ir nepieciešams emocionāls atbalsts un, ja ir nepieciešams risināt konkrētu problēmsituāciju. Kā arī tika dots ieskats par vairākām konsultēšanas teknikām, piemēram, jautājumu uzdošana, satura un jūtu atspoguļošana, interpretācija u.c.

Ne mazāk svarīgi ir ievērot konsultēšanas struktūru, jo bez tās konsultēšana var kļūt haotiska un neprognozējama kā izglītojamajam, tā arī pašam pedagogam, tāpēc nākamajā nodaļā tiks aplūkota konsultēšanas struktūra un dinamika.

2.e. Konsultēšanas struktūra un dinamika

Raugoties uz konsultēšanas procesu kopumā, ir novērojams noteikts algoritms, kurš parasti noris noteiktā secībā.

Darba uzsākšana. Uzsākot konsultēšanu, toni nosaka pedagogs, t.i., viņš ir tas, kurš zina konsultēšanas struktūru un to arī ievēro. Konsultēšanas sākumā izglītojamais tiek informēts par konsultēšanas priekšrocībām, riskiem un arī alternatīvām. Pedagogs, kurš konsultē, atklāj visus faktus, iespējamās sekas, grūtības un iespējas. Lai cik grūtā situācijā būtu izglītojamais, viņam ir tiesības zināt, kas ir konsultēšana, kā noritēs darbs, kādi ir ieguvumi, grūtības utt.

Ievada saruna. Parasti pašā sākumā tā ir brīvi plūstoša. Ja izglītojamais ir uztraucies, pašā sākumā pat ir ieteicams mazliet parunāt par vispārīgām tēmām. Sarunas gaitā pedagogs virza uz sarunas mērķi – jautājumu, ar kādu izglītojamais ir atnācis.

Problēmas noskaidrošana. Katrai problēmsituācijai ir tā saucamā “sakņu sistēma”, vesels cēloņu komplekss, kuru ir iespējams ar izglītojamo pārrunāt: tās ir dažādas situācijas, darbība, rīcības, domas, idejas, nostādnes u.c. Katrai darbībai un rīcībai tiek pievērsta uzmanība tādā mērā, kādā tā attiecas uz problēmu.

Iespējamo izglītojamā un savu emociju apzināšanās. Pedagogs ne tikai izzina, bet arī novēro kā izglītojamā, tā arī savas emocijas konsultēšanas laikā.

Iespējamo risinājumu variantu apzināšana, rīcības/darbības plāna saskaņošana/apspriešana. Kopīgi ar izglītojamo tiek apspiesti iespējamie risinājuma varianti. Pedagogs sniedz savu redzējumu un uzklausa izglītojamā viedokli.

Plāna realizācija. Šajā gadījumā tiek sastādīts plāns ar veicamajām darbībām (ja tie ir veicami ārpus konsultēšanas).

Komunikācija un konsultēšanas specifika dažāda vecuma izglītojamajiem. Svarīgi ir atcerēties ievērot konsultēšanas procesa struktūru darbā ar jebkura vecuma izglītojamajiem; izņēmums ir mazi bērni, ar kuriem strādājot, procesā tiek pielietotas vairāk tādas metodes kā zīmējumi un rotaļas. Pedagogam, kurš konsultē pamatzglītības un vidējās izglītības vecuma izglītojamos priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai, ir jāņem vērā vecuma īpatnības, jo tās var ietekmēt savstarpējo mijiedarbību un, attiecīgi, konsultēšanas procesu.

Konsultēšana pusaudžu vecumā (apmēram 11–15 gadi). Lielākajai daļai izglītojamo šajā vecumā patīk sociālie mācīšanās aspekti, piemēram, patīk mācīties kopā mazās grupās. Apmēram 11, 12 un 13 gadu vecumā notiek pārmaiņas bērnu domāšanā. Ir nepieciešams viņus iesaistīt mācīšanās procesā un rosināt viņos zinātkāri. Šajā vecumā izglītojamie ietekmējas no draugiem, tāpēc pedagogam ir jāuzsver, ka draugi ir nozīmīgi, bet tikpat svarīgi ir pielikt pūles, lai mācītos. Šajā vecumā konsultēšanas tēmas, ar kurām izglītojamais varētu nākt pēc

palīdzības, bieži ir tieši starppersonu attiecības. Izglītojamajiem šajā vecumā ir spēcīgas emocijas, viņi vai nu "mīl izglītības iestādi" vai "ienīst" to.

Pedagogs, ja tas ir nepieciešams, daudz skaidro par pusaudžu vecumu, par tā iezīmēm, sniedz atbalstu un noteikti izvairās no izglītojamā draugu kritikas. Daudzi pusaudži var runāt ļoti agresīvi, noliedzoši, citi var aizcirst durvis, rīkoties destruktīvi; šādās situācijās pedagogs ir saprotošs un palīdz izpaust dusmas pieņemamā veidā. Šajā vecumā ļoti svarīga ir pieņemšana, tāpēc, lai izglītojamais justos nozīmīgs, viņš var sākt nodarboties ar riskantu uzvedību, piemēram, sevis graizīšanu, smēķēšanu, alkoholu u.c.

Konsultēšanā izglītojamo uzklausa, daudz stāstot, bez kritikas, bet pieņemot un atbalstot, ir iespējams samazināt priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku, jo parasti pret izglītojamo, kurš ir negatīvs, agresīvs, nevēlas mācīties, pieaugušie ir negatīvi un nosodoši.

Tātad, ja pedagogs spēj parādīt atbalstošu attieksmi un palīdzēt pārvarēt negatīvās izpausmes, šis risks var samazināties, jo pusaudžu vecumā milzīga ietekme ir vienaudžu saskarsmei; pusaudži daudz lielākā mērā dzird, redz un saprot savus vienaudžus, nevis citas vecuma grupas, it īpaši pieaugušos. Tomēr, ja pedagogs respektē pusaudža vēlmi būt neatkarīgam, patstāvīgam, necenšas viņu pāraudzināt, bet cenšas atbalstīt un būt saprotošs pret vajadzībām, nevis, kā bieži mēdz būt, par visu kritizēt, tad šī savstarpējā sapratne un sadarbība būs pat ļoti veiksmīga.

Šajā vecumā var izmantot dažādas grupu nodarbības, jo pusaudži daudz lielākā mērā tiecas orientēties uz to, ko saka, ko domā, kā redz pasauli viņu vienaudži; pedagogam ir daudz lielākas iespējas „aiznest” vajadzīgo informāciju tieši vajadzīgajai vecuma grupai, t.i., pusaudžiem savā starpā komunicējot un mijiedarbojoties. Tādējādi grupu nodarbībās, pārrunājot par veselīgu dzīvesveidu, noteiktu atpūtas stilu, noteiktām normām, priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskiem utt., ja runās vienaudzis, viņā ieklausīsies vairāk nekā pedagogā vai kādā citā vecāka gadagājuma cilvēkā.

Konsultēšana jauniešu vecumā (apmēram no 15 līdz 17/18 gadiem). Šajā vecumā, lai gan vienaudžu vērtējums arī ir svarīgs, jaunieši ir vairāk orientēti uz individualizāciju. Vide, ar kuru jauniešs komunicē, ir stingrāk norobežota, un savas individualitātes uzsvēršana palīdz lēnām veidot savas unikālās pasaules uzskatus un priekšstatus. No vienas puses, jauniešs/jauniete kaut kādā mērā, kā jau pārsvarā visi cilvēki, atdarina apkārtējos, bet, no otras puses, ir liela nepieciešamība būt savādākam, īpašam, individuālam un unikālam. Nepieciešamība sevi kaut kā atdalīt vai izcelt saskarsmes procesā izpaužas kā nepieciešamība atrast tieši tās vietas un grupas (cilvēkus), kurās ir iespējams atrast savu pozīciju. Meitenēm

liela nozīme ir savam izskatam, viņas ir neapmierinātas ar savu ķermeni un svaru. Gandrīz puse no visām vidusskolas meitenēm mēģina ieturēt diētu, lai zaudētu svaru.

Šajā vecumā jaunieši spēj labāk risināt problēmas, domāt par savu nākotni, novērtēt citu viedokli un saprast savu lēmumu ilgtermiņa sekas. Tomēr viņi šīs prasmes mēdz izmantot nekonsekventi, kā rezultātā dažreiz rīkojas, iepriekš nepārdomājot savas rīcības sekas. Biežie konflikti un nevēlēšanās apmeklēt izglītības iestādi var būt tādēļ, ka jauniešiem ir vēlme izaicināt un apstrīdēt pieaugušo veidotos noteikumus. Arī konsultēšanas procesā pedagogs var sastapties ar jauniešu iespējamo pretestību, kritiku, devalvāciju, kas nereti var izpausties nevēlēībā. Šādas situācijas pašam pedagogam var būt pārbaudījums, kā izturēt stresu konsultēšanā, kā spēt izprast un atbalstīt nedaudz augstprātīgo jauniešu.

Konsultēšana agrīnā brieduma vecumā (apmēram no 18 līdz 25 gadiem). Izglītojamie, kuri mācās vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs, nereti ir jau sasnieguši pilngadību un izveidojuši savas ģimenes, tādējādi problēmas, ar kurām viņi var sastapties, ir ļoti dažādas, piemēram, personīga rakstura grūtības, pamestības izjūta, vienaldzība no apkārtnējiem, vilšanās mācību izvēlē, nesaskatot savai darbībai jēgu. Tas ir posms, kad pieaugušie spēj nodibināt patiesas intīmas attiecības un tajā pašā laikā izjust atsvešinātību, neapmierinātību, vientulības izjūtu un ierauties sevī. Labvēlīgā situācijā šajā laikā tiek dibinātas ģimenes, rodas atbildība par bērniem, tiek uzturētas ciešas draudzības saites ar līdzcilvēkiem. Šajā posmā galvenā krīze ir dzīves plāna saskatīšana vai arī pretēji – dzīves perspektīvas neredzēšana.

Tādējādi galvenais pedagoga mērķis sadarbībā ar izglītojamo priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai ir atrast līdzsvaru starp attiecībām, darbu un mācībām. Šajās situācijās ļoti svarīgs ir emocionālais atbalsts, motivējoša attieksme, uzmundrinājums, pedagoga spēja pārliecināt, ka jebkurā vecumā ir svarīgi turpināt izglītību, uzsverot, ka tā ir un būs svarīga visa mūža garumā.

Būtiska ir neilga, bet regulāra sazināšanās ar izglītojamo arī starpposmos starp tikšanās reizēm; tas palīdz izglītojamajam saņemties un turpināt iesākto, tādā veidā samazinot riskus priekšlaicīgi pārtraukt mācības. Jaunietim ir svarīgi izjust pieaugušā līdzdalību, ieinteresētību un atbalstu ne tikai mācību procesā, bet palīdzot risināt problēmsituācijas. Galvenās pamatnostādnes, kuras tematiski sasaucas uz konsultēšanā risināmajiem jautājumiem, balstās uz trīs prioritātēm: vide, līdzdarbošanās, personības pilnveide.

Konsultēšana brieduma vecumā (apmēram no 25 gadiem līdz 45 gadiem). Sākot no 25 gadiem, izglītojamam var būt raksturīga radoša produktivitāte vai pārdzīvota vilšanās par savu nākotni. Izglītojamais var sākt saprast, ko ir jau sasniedzis, kādus sapņus būs iespējams realizēt,

bet kādus nebūs. Ja nav realizēti jaunības sapņi, nav piepildījušās cerības, parādās apjausma, ka dzīve nav bezgalīga, ka kaut kas būtu jāmaina, bet tam trūkst pārliecības un uzņēmības. Šajā situācijā ir vajadzīgs atbalsts, t.i., pedagogs var palīdzēt izglītojamam izvirzīt sasniedzamus mērķus.

Sadalā tika aplūkots noteikts konsultēšanas algoritms, kurš, neatkarīgi no izglītojamā vecuma, parasti noris noteiktā secībā: darba uzsākšana, ievada saruna, problēmas noskaidrošana, iespējamās izglītojamā un savu emociju apzināšanās, iespējamo risinājumu variantu apzināšana, rīcības/darbības plāna saskaņošana/apspriešana, plāna realizācija. Tika sniegts arī ieskats konsultēšanā ar dažāda vecuma izglītojamiem.

2.f. Pedagogs kā konsultants

Nereti tiek uzdots jautājums – vai ir iespējams iemācīties kļūt par labu konsultantu, ja ir tik daudz prasību viņam kā personībai? Atbilde ir – jā, var kļūt, ja cilvēks ir motivēts attīstīties, pilnveidoties un mācīties. Konsultants var kļūt efektīvs, ja “iziet” procesu, kas iekļauj teorētiskās zināšanas, pašattīstību, supervīzijas un praksi. Praktiski neviens konsultants nav sācis konsultēšanas darbību, atbilstot nepieciešamajām prasībām (Джордж, Кристиани, 2002). Autori piedāvā 12 nozīmīgus personības faktoros efektīva konsultanta personībai:

- atvērts savu jūtu un pārdzīvojumu uztverei un pieņemšanai,
- prasme pašam sevi apzināties, t.i., prasmes refleksēt,
- zina savas vērtības un pārliecības,
- ciena otra vērtības,
- prot veidot tuvas emocionālas attiecības,
- atļauj sev būt patiesam,
- prot uzņemties atbildību par savu rīcību,
- reāli izvērtē savas gaidas,
- humora izjūta,
- intuīcija,
- tolerance pret nenoteiktību.

Pedagogs nekad nevar paredzēt konsultēšanas gaitu. Par kādu tēmu gribēs runāt izglītojamais, ja atnāks nākamo reizi? Par to pašu? Par kaut ko citu? Līdzīgi ir arī ar savām emocijām. Ko es darīšu, ja izglītojamais sāks raudāt? Sadusmosies? Tādējādi norādītie

personības faktori palīdz pedagogam saprast, kādas personības puses viņam pašam būtu pilnveidojamas, lai konsultēšana būtu efektīvāka un emocionāli paveicama.

Šajā nodaļā tika aplūkoti svarīgi pedagoga personības faktori, kuri ir nepieciešami pedagogam, kurš ir izvēlēties kļūt par konsultantu.

2.g. Konsultēšanas nozīme izglītojamā izaugsmē un mācību sasniegumu veicināšanā

Izglītība pilnveido izglītojamā potenciālu un ļauj kļūt par kvalificētu darbinieku. Izglītojamo panākumu rādītāji ir redzami pēc mācību sasniegumu rādītājiem un dažādām specializētām prasmēm, kuras tiek apgūtas izglītības programmās, tomēr, lai arī primāri izglītības iestādē tiek vērtēti mācību sasniegumi, tie veidojas mijiedarbībā ar vairākām jomām, kas ir netieši saistītas ar izglītības vidi. Tās ir personības, finansiālās, ģimenes, savstarpējo attiecību u.c. jomas, kas tieši un netieši ietekmē izglītojamā mācību sasniegumus. Grūtības šajās jomās ir iespējams risināt dažādu atbalstošu pasākumu ietvaros, proti, ar pedagogisko konsultēšanu izglītības iestādēs.

Ja izglītojamais ir spiests atrasties neatbalstošā vidē, tas negatīvi ietekmē viņa psiholoģisko attīstību un apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā, laika gaitā veidojas, izpaužas un dažādās vidēs (sociālajās, izglītojamā attiecību sistēmās – ģimenē, izglītības iestādē, sabiedrībā) nostiprinās neadaptīva un nelabvēlīga uzvedība, tādēļ kā liels atbalsts izglītojamam problēmsituāciju risināšanā priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai ir konsultēšana.

Konsultējot izglītojamo ar uzvedības problēmām, kas ir viens no priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riskiem, tiek mazinātas agresijas un vardarbības izpausmes un veicināta sociālā iekļaušanās, tāpēc ir nepieciešams vienots, nepretrunīgs, plašs skatījums gan uz problēmu, gan arī uz tās risināšanas veidiem. Lai to izveidotu un uzturētu, ir nepieciešama atbalsta sniegšanā iesaistīto institūciju un speciālistu sadarbība, solidāri, savas kompetences robežās uzņemoties atbildību par atbalsta sniegšanas procesu un rezultātu. Sekmīgas sadarbības nosacījums ir pietiekams sadarbības tīkls, uz konkrēta mērķa sasniegšanu vērstas savstarpējās attiecības starp cilvēkiem, grupām vai organizācijām (Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2017).

Pedagoģiskā konsultēšana tiek īstenota izglītības iestādēs, kurās tiešu vai netiešu labumu saņem izglītojamie, viņu vecāki un pedagogi. Konsultēšanas pieeju var īstenot izglītības iestādē strādājošie speciālisti, kuri ir apguvuši konsultēšanas prasmes (Draghicescu, Petrescu, Gorghiub, 2013). Pētījuma autori uzskata, ka konsultēšanas galvenais mērķis ir palīdzēt

izglītojamajam veidot pareizu situācijas uztveri un rast optimālus risinājumus. Konsultēšanā tiek meklēti tādi problēmsituāciju risinājumi, kuros izglītojamais spēj pats sev palīdzēt, lai saprastu gan sevi, gan apkārtējos. Pedagoģiskās konsultēšanas pamatmērķis ir personas/grupas optimāla psihosociāla darbība. Šāda veida konsultēšanai ir vairāki virzieni, kas visi ir vērsti uz tādu izglītības vidi, kura sasniedz savus mērķus, proti, paaugstina mācīšanās motivāciju un sasniegumus.

Tātad konsultēšanas nozīme izglītojamā izaugsmē ir palīdzēt veidot pareizu situācijas uztveri, palīdzēt rast piemērotus risinājumus, kuros viņš spēj sev palīdzēt, lai saprastu gan sevi, gan apkārtējos, pārvarot problēmsituācijas priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai.

3. Izglītojamā iesaiste konsultēšanā (*outreach*)

Jau daudzus gadus visā Eiropā pieaugušo izglītības jomā pastāv problēma, kā sasniegt iedzīvotājus ar zemu prasmju līmeni un nepietiekošu izglītību. Kā vislabāk viņus uzrunāt, motivēt un panākt iesaistīšanos mācību procesā? Kam tas būtu jādara un kur to ideālā gadījumā vajadzētu darīt? Kā pārliecināt cilvēkus, ka mācīšanās ir tā vērtā, lai ieguldītu laiku, pūles un, iespējams, arī naudu? Īsumā – kādi informēšanas pasākumi nesīs rezultātus (Kutraitis, 2016)?

Angļu valodā vārds “*outreach*” apzīmē visus pasākumus ārpus formālās izglītības procesa, kas uzrunā un motivē klasiskas mācīšanās noraidītājus piedalīties mācību procesā. Jauniešu uzrunāšanas un sasniegšanas aktivitātes jeb tā sauktais “*outreach*” koncepts un metodes ir kļuvušas vēl daudzveidīgākas, lai gan termins “*outreach*” ir plaši lietots jauniešu nodarbinātības un sociālās izslēgšanas kontekstā visā Eiropā. Ārvalstīs *outreach* bieži nozīmē tieši “ielu darbu” vai tā dēvēto “nodalīto jaunatnes darbu”, kas ir vērsts uz jauniešu, kuri nemācās un nestrādā, iesaisti aktivitātēs. Mērķa grupas uzrunāšana un sasniegšana var ietvert dažādus elementus: mērķa grupas identificēšana, sasniegšanas metodes un pirmreizējā jaunieša uzrunāšana, aktivitāšu un dažādu instrumentu pieejamība, lai iesaistītu un sniegtu atbalstu.

Noraidoši pret mācīšanos un grūti iesaistāmi. Nereti šie jaunieši ir grūti iesaistāmi mācību procesā, jo nepietiekoši izglītotajiem iedzīvotājiem, salīdzinot ar citām grupām, bieži nav vēlēšanās turpināt izglītošanos. Nozīmīga šīs grupas iedzīvotāju daļa strādā un neredz nepieciešamību pēc mācīšanās.

Uzskatāma informācijas nepieciešamība. Daudzus jauniešus informācija par iespējām turpināt izglītību nerasniedz, tāpēc tiek meklēti dažādi veidi, kā to nogādāt līdz mērķauditorijai.

Saskaņā ar Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development*) veikto pētījumu, priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska grupā ir jaunieši no 15 līdz 29 gadiem, kas ir 16% no visiem jauniešiem kopumā (8% no šiem jauniešiem ir neaktīvie jaunieši), tātad tie ir jaunieši ar nepabeigtu vispārējo vidējo izglītību jeb profesionālās izglītības iestāžu jaunieši. Šajā jomā kā nozīmīgs pienesums ir atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai Izglītības kvalitātes valsts dienesta ietvaros konsultēšanas vadlīniju izstrāde pedagogiem, paredzot pedagoģisko konsultēšanu riska grupas jauniešiem.

Balstoties uz labās prakses piemēru izpēti ārvalstīs, atbilstošākie komunikācijas kanāli jauniešu sasniegšanai, uzrunāšanai un informēšanai, ko ieteicams izmantot sadarbības partneriem, ir: internets – tīmekļa vietnes, sociālie tīkli, ziņu portāli, plašsaziņas līdzekļi, laikraksti, informatīvie pasākumi un semināri, informatīvais *roll-up* stends, tiešie kontakti – tikšanās, konsultācijas, netiešie kontakti, sarakste, pieredzes apmaiņas, rezultātu izvērtēšanas un labās prakses pārņemšanas pasākumi. Tādējādi pedagogiem, kuri konsultē, ir iespēja uzrunāt tieši tos jauniešus, kuri atrodas riska zonā jeb jau neapmeklē skolu.

Darbam ar riska grupas jauniešiem tiek izstrādāti atbalsta pasākumi, kas līdzinās ārvalstu pieredzei un tiek balstīti uz jauniešu vajadzībām un nepieciešamību viņu iekļaušanai izglītībā, apmācībā vai darba tirgū. Individuālajos pasākumos var tikt ietvertas dažādas atbalsta aktivitātes, piemēram, neformālās un ikdienas mācīšanās aktivitātes, dalība pasākumos (nometnēs, semināros, sporta aktivitātēs, kultūras pasākumos), brīvprātīgā darba aktivitātēs, t.sk. Eiropas Brīvprātīgajā darbā, iesaisti jauniešu centru aktivitātēs, pasākumos, projektos u.c. Kā būtisku pienesumu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai Izglītības kvalitātes valsts dienesta ietvaros tiek izstrādātas konsultēšanas vadlīnijas pedagogiem, ar mērķi atbalstīt tos jauniešus, kuri atrodas priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska zonā.

4. Uz risinājumiem orientēta pieeja konsultēšanā

4.a. Principi

Pedagoģiskajā konsultēšanā galvenokārt uzmanība tiek pievērsta jauniešiem, kuri ir pametuši mācības jeb atrodas priekšlaicīgas mācību pamešanas riska zonā, tādējādi konsultēšanas uzdevums ir palīdzēt meklēt un atrast problēmsituācijas risinājumu, saistītu ar izglītības vidi. Uz risinājumu orientētas konsultēšana procesā izglītojamo pieņem, atbalsta un iedrošina, palīdz saskatīt grūtību cēloņus, kā arī palīdz pašam nonākt līdz iespējamajiem

risinājumiem un apzināt savus iekšējos resursus. Tā ir aktīva un dinamiska pieeja, kas ir vērsta nevis uz cēloņu meklēšanu, bet uz risinājumu. Iespējamās tēmas, kuras var risināt saistībā ar priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanu:

- mācīties pieņemt sevi un otru,
- atpazīt emocijas, iemācīties tās izlādēt,
- tikt galā ar zaudējumu stresa situācijās,
- tikt galā ar manipulācijām, bezspēcību,
- būt patiesam pret sevi un otru,
- mācīties runāt dialoga valodā,
- veidot attiecības, kas balstītas uz cieņu un mīlestību.

Uz risinājumu orientētas konsultēšanas virsmērķi:

- Kas Jūs esat kā personība? Kā Jūs sevi raksturotu kā personību?
- Vai Jūsu pašreizējā izglītība būs noderīga Jūsu nākotnes darbā?
- Vai esat aizdomājies par savu nākotni, kādu to gribētu?
- Kādas turpmākās pārmaiņas savā dzīvē Jūs redzat?
- Kādas ir Jūsu personīgās prioritātes?
- Kāds, pēc Jūsu domām, ir Jūsu potenciāls?

Lai varētu sasniegt izvirzītos mērķus, konsultēšanā tiek ievēroti vairāki svarīgi principi: izpratne, attiecības ar citiem, pašpārliecinātība, iegūta lielāka vara pār uzskatiem un sajūtām, kuras nosaka to, kā citi uztver mani, sevis pieņemšana, pašapliecināšanās, apskaidrība, prasme risināt problēmas, psiholoģiska izglītošana, sociālo prasmju apguve, kognitīvās izmaiņas, izturēšanās (uzvedības) izmaiņas, sistēmiskas pārmaiņas, iedrošināšana, korekcijas vai kompensēšana, radošums un sociālā darbība.

Lai varētu sasniegt mērķus uz risinājumu orientētā konsultēšanā, tiek izvirzīti uz konkrētu darbību orientēti, praktiski principi, piemēram, attiecības ar citiem, prasme risināt problēmas, sociālo prasmju apguve, uzvedības izmaiņas utt. Uz rezultātu orientēta konsultēšana ir daudzpusīga, un tās pielietošanā ir iespējami dažādi modeļi, viens no tiem ir B. J. Ertela un V. Šulca modelis, kas tiks aplūkots nākamajā sadaļā.

4.b. Uz risinājumu orientētas konsultēšanas modelis

B. J. Ertels un V. Šulcs sadarbībā ar A. Aiviju publikācijā “Karjeras konsultēšanas kompetences” (2007) piedāvā uz risinājumu orientētas konsultēšanas modeli. Divdesmitā

gadsimta astoņdesmitos un deviņdesmitos gados uz *risinājumu orientēta īsā konsultēšana* apšaubīja daudzus agrāko teoriju un modeļu pieņēmumus. Iepriekšējie modeļi un pieejas akcentēja uzskatu, ka reālas izmaiņas ir iespējamās tikai tad, ja indivīds ir pilnībā izpratis savas problēmas patieso būtību.

Uz risinājumu orientētas konsultēšanas modelis

Modeļa galvenais pieņēmums ir: kad es koncentrējos uz problēmu, tā kļūst lielāka; kad es koncentrējos uz risinājumu, tas kļūst iedarbīgāks.

Galvenie pieņēmumi:

- izmaiņas bez padziļinātas ieskatīšanās sevī,
- uz indivīdu orientētu mērķu izvirzīšana motivē labāk,
- problēmas analīzes ierobežošana,
- problēmas ir kaut kas pats par sevi saprotams,
- sarežģītām problēmām ne vienmēr ir nepieciešami sarežģīti risinājumi,
- pašmotivācijas stiprināšana,
- pat mazas izmaiņas var panākt ilgstošu iedarbību,
- ja notiek virzība uz priekšu, neapstājies; pretējā gadījumā pievērsies kam citam,
- izņēmumu meklēšana.

Tātad modelis parāda iespēju risināt situācijas, nemeklējot tās sākumu pagātnē, bet raugoties uz priekšu, uz risinājumu, uzmanību vēršot uz paša izglītojamā resursiem, interesi un iespējām; ja izglītojamais izjūt grūtības mācībās, tad nevis meklēt tās sakni, bet domāt par risinājumu, mērķtiecīgi virzoties uz problēmas atrisināšanu.

Uz risinājumu orientētās konsultēšanas process

Lai arī ne visi uz risinājumu orientētie konsultanti rīkojas vienādi, kopumā var izšķirt piecus šīs konsultēšanas metodes soļus (Ertelt, Schulz, 2007):

- pirmais solis: cenšanās kopīgi izveidot pēc iespējas labu darba atmosfēru konsultēšanā,
- otrais solis: skaidru konsultēšanas mērķu izstrāde,
- trešais solis: orientēšanās uz risinājumiem,
- ceturtais solis: uz risinājumu attiecinātu intervenču attīstīšana,
- piektais solis: pieturēšanās pie mērķa – kā palīdzēt izmaiņas padarīt ilgstošas?

Šie konsultēšanas soļi ir vērsti uz risinājumu meklēšanu un resursu akcentēšanu, liekot izglītojamajam domāt par savām stiprajām pusēm.

Tikai tad, ja izglītojamais konsultēšanu „saprot” jebkurā laikā, īpaši diagnostikas fāzēs, viņš ir spējīgs strādāt patstāvīgi, veikt korekcijas un mācīties. Un tikai tad, ja ir izveidojusies noteikta komunikācija, pedagogs var atpazīt izmaiņas. Pedagogs, kurš konsultē, noteikti būs

spiests saskarties ar krīzes situāciju risināšanu. Šīs situācijas var būt saistītas ar jebkādu tēmu, pat it kā no malas raugoties, ļoti nenožīmīgu. Pavisam ikdienišķa situācija pedagoga skatījumā var būt krīze izglītojamajam, tāpēc vienmēr ir jāatceras, ka to, ko un kā stāsta izglītojamais, nedrīkst apšaubīt. Tomēr var būt situācijas, kuras ir ļoti nopietns trieciens visiem, neatkarīgi no situācijas, piemēram, ja izglītības iestādē ir noticis nelaimes gadījums. Šī tēma tiek aplūkota nākamajā nodaļā.

5. Izaicinājumi konsultatīvajā darbā

Nopietns izaicinājums konsultēšanā jebkura līmeņa speciālistam ir krīzes situācijas izglītības iestādēs. Kā viens no smagākajiem veidiem ir nelaimes gadījumi, kad pedagogam ir jāsaprot krīzes algoritms un jāizmanto risināšanas soļi.

Pastāv vairāki krīzes jēdziena skaidrojumi:

Krīze – stāvoklis, kurā cilvēks uztver notikumu/situāciju kā nepanesamas grūtības, kas pārsniedz ierastos situācijas risināšanas veidus un grūtību pārvarēšanas stratēģijas (Gilliland, James, 1997).

Krīze tiek definēta arī kā zaudējums, draudi kaut ko zaudēt vai radikālas izmaiņas attiecībās ar sevi vai citiem nozīmīgiem cilvēkiem. Līdz ar to var uzskatīt, ka krīzi izraisa tās situācijas un notikumi, kuras indivīdam ir emocionāli nozīmīgas un traumējošas – grūtības attiecībās ar tuviem cilvēkiem, būtisks zaudējums – šķiršanās no svarīga cilvēka vai viņa nāve, būtiskas izmaiņas dzīvē, pārciesta emocionāla, fiziska vai seksuāla vardarbība, smaga saslimšana, katastrofa u.c. Krīzi var izraisīt pēkšņi notikumi vai ilgstošas neatrisinātas problēmas, kas rada pastāvīgu spriedzi.

Kas ir krīzes situācijas izglītības iestādē?

Izglītības iestādes savā ikdienā var saskarties ar šādām krīzēm:

- pašnāvības un nāves gadījumi,
- incidenti starp izglītojamo un izglītības iestādes darbiniekiem, kuru rezultātā ir jāizsauc neatliekamā medicīniskā palīdzība un/vai policija,
- noziedzīgi nodarījumi un nelaimes gadījumi, kuri ir būtiski izmainījuši psiholoģisko klimatu un nav pārvarami ar esošajiem izglītības iestādes resursiem u.c.

Balstoties uz datiem no Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Krīzes intervences komandas, kura tika izveidota 2009. gadā ar mērķi sniegt operatīvu psiholoģisko atbalstu īpaši smagu negadījumu vai traģēdiju reizēs, 2012., 2013. un 2014. gadā bija 50 gadījumi, kad visā

Latvijā kritiskos negadījumos pēkšņi gāja bojā bērns. 43 gadījumos bērni gāja bojā, iekļūstot ceļu satiksmes negadījumos, autoavārijās, noslīkstot, gūstot dažādas traumas, kas nav bijušas savienojamas ar dzīvību; sešos gadījumos bērni un pusaudži izdarīja pašnāvību. Papildus četros gadījumos tika saņemta informācija par suīcīda mēģinājumiem un 17 gadījumos – par smagām traumām. Šie dati apliecina, cik bieži izglītības iestādēm ikdienā var nākties saskarties ar bērna nāves gadījumiem, izdalot tādas situācijas, kad nāve iestājusies ārpus iestādes (mājās, uz ielas, peldvietās, u.c.) vai arī ar skolu saistītās aktivitātēs (ekskursiju laikā, mācību stundas laikā, u.c.) (VBTAI, 2015).

Vērtējot krīzes situācijas, starp to būtiskākajām pazīmēm ir:

- notikumu vai to epizožu skaits,
- situācijās iesaistīto cilvēku skaits,
- gūtie zaudējumi,
- vardarbības un ievainojumu klātesamība,
- draudi cilvēka dzīvībai vai veselībai,
- cietušo skaits.

Līdz ar to var uzskatīt, ka piedzīvota izglītojamā nāve ir viena no emocionāli smagākajām situācijām, ar ko izglītības iestādes var saskarties savā darbā, īpaši, ja runa ir par kritiskiem negadījumiem mācību procesa laikā, kuriem raksturīgs pēkšņums, destruktivitāte (postošs, ārdošs, agresīvs) un ietekme uz lielām cilvēku grupām.

Svarīgi zināt, ka zaudējuma gadījumā izglītojamajiem var sākties sērošanas process. Šajā laikā nenoliedzami var mainīties attieksme pret mācībām, tās var gan pasliktināties, gan uzlaboties (piemēram, nolieguma gadījumā).

Sēras – skumjas un ilgas pēc kaut kā zaudēta (Maslovska, 2008). Elizabete Kūblere–Rosa definē sērošanas procesu kā virzīšanos cauri pieciem sērošanas posmiem –noliegumam, dusmām, kaulēšanās procesam, depresijai, pieņemšanai. (Kubler–Ross, Kessler, 2014). Zinot sērošanas stadijas, pedagogs var labāk izprast izglītojamo sēras, lai varētu viņus atbalstīt. Tas, kā katrs sēro, ir individuāls un dziļi personisks process, taču lielākoties šīs stadijas izdzīvo visi, kas piedzīvo zaudējumu.

Ja ir noticis nelaimes gadījums izglītības iestādē vai ārpus tās, pedagogs iesaista situācijas risināšanā arī citus speciālistus, piemēram, izglītības psihologu. Ja negadījums ir noticis izglītības iestādē, tad par notikušo tiek informēta audzināmā klase, un izglītojamie tiek nodrošināti ar informāciju, izklādinot baumas, atbildot uz jautājumiem, izvairoties no nevajadzīgām detaļām.

Apkopojot nodaļā aplūkoto, kā izaicinājumus konsultēšanā varētu uzsvērt krīzes situācijas un pedagoga prasmes situāciju vadīt, jo, izrādot laicīgu un profesionālu atbalstu krīzes situācijās, ir iespējams ne tikai palīdzēt izglītojamajam pārvarēt smagu zaudējumu, bet palīdzēt rast motivāciju arī turpmākajai dzīvei, turpinot mācības.

Izmantoto avotu saraksts

1. Brems, C. (2008). *A Comprehensive Guide to Child Psychotherapy Counseling*. USA.
2. Draghicescu, L. M., Petrescu, A. M., Gorghiu, L. M., Gorghiu, G. (2013). Students' Pedagogical Counselling in the Science Learning Context. *Social and Behavioral Sciences*, 92, pp.280-286.
3. Ertelt, B. J., Schulz, V. (2007). *Handbuch Beratungskompetenz*. Rosenberger Fachverlag [*Karjeras konsultēšanas kompetences*. Tulkojuma publikācija: Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2008].
4. Georgiana, D. (2015). Teacher's Role as a Counsellor. *Social and Behavioral Sciences* 180, pp.1080-1085.
5. Gilliland, B. E., James, R. K. (2008). *Crisis Intervention Strategies* (7th ed.). Brooks / Cole, Cengage Learning. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
6. Konsultē vispirms. Ekonomikas ministrija. Pieejams: www.em.gov.lv/nozares/politika [sk.15.04.18].
7. Kubler-Ross, E., Kessler, D. (2014). *On Grief & Grieving. Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*. Simon, Schuster, London.
8. Kutraitis, J. (2016). *Konsultēšana un auditorijas sasniegšanas burvju formula*. Pieejams: <https://ec.europa.eu/epale/lv/blog/guidance-and-magic-formula-outreach> [sk.20.04.18].
9. Levina, J., Mārtinsone, K. (2016). *Konsultēšana un konsultatīvā psiholoģija*. Rīga. RSU.
10. Maslovska, K. (2008). *Latvijas sieviešu sērošanas pieredze pēc tuva cilvēka nāves, riski un iespējas*. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/.../23275-Kristine_Maslovska_2008.pdf [sk.18.06.18].
11. Ministru kabinets (MK) (2016). "Par konceptuālo ziņojumu "Par politikas alternatīvu veidošanu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas problēmas risināšanai, lai nodrošinātu

- 8.3.4. specifiskā atbalsta mērķa "Samazināt priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu, īstenojot preventīvus un intervences pasākumus" ieviešanu". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/281991-par-konceptualo-zinojumu-par-politikas-alternativu-veidosanu-priekslaicigas-macibu-partrauksanas-problemas-risinasanai> [sk.20.04.18].
12. Shaterloo, A., Mohammadyari, G. (2011). *Student Counselling and Academic Achievement. Social and Behavioral Sciences*, 3, pp.625-628.
13. Rutka, L. (2012). *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. Rīga: RaKa.
14. Salovey, P., Mayer, J., D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9 (3), pp.185-211.
15. Skola 2030 (2018). *Atbalsts mācību pieejas maiņai*. Pieejams: <https://www.skola2030.lv/par-projektu> [sk.13.04.18].
16. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. (2015). *Krīzes gadījumu vadība izglītības iestādēs*. Pieejams: www.bti.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Krizes.gad.vad.pdf [sk.01.06.18].
17. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. (2017). *Sadarbības tīkla rokasgrāmata*. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/esf_projekts/_struktura/ [Sk.19.04.18].
18. Рики, Дж., Кристиани, Т. (2002). *Консультирование: теория и практика*. Москва: Эксмо-Пресс.
19. Кочюнас, Р. (1999). *Основы психологического консультирования*. Москва: Академический проект.